

AİLE NİÇİN DAĞILIYOR:
*AİLE POLİTİKALARI VE
İSTANBUL SÖZLEŞMESİ*

Mücahit Gültekin

KAVAF'TAN ŞAHİN'E AİLE POLİTİKALARININ KISA BİR ANALİZİ

Aile Akademisi Derneği Yayınları-Bursa

Aile Politikalarını Takip ve Mevzuat Komisyonu

Aile Niçin Dağılıyor: Aile Politikaları ve İstanbul Sözleşmesi
Kavaf'tan Şahin'e Aile Politikalarının Kısa Bir Analizi

Dr. Mücahit Gültekin

Dizgi-Mizanpaj: Aile Akademisi
Kapak Tasarım: Aile Akademisi

Yayın Yılı: 2013-Haziran

Aile Akademisi Derneği
Alacamescid Mh. Çancılar Cd.
Erdoğan Çakar İş hanı: 62/35
Osmangazi/Bursa

0224 225 47 41
0551 215 19 02

www.aileakademisi.org

Ailenin Niçin Dağılıyor: Aile Politikaları ve İstanbul Sözleşmesi

Kavaf'tan Şahin'e Aile Politikalarının Kısa Bir Analizi

Dr. Mücahit Gültekin

Giriş

Türkiye’de 2002-2012 yılları arasında 1 milyon 138 bin 420 kişi boşandı. Bugün TÜİK’in yayınladığı istatistikler evlenen her 6 çifte karşılık bir çiftin boşandığını gösteriyor. Ülkemizde boşanma istatistiklerinin ilk kez tutulduğu 1930 yılından bu yana boşanma sayıları oransal olarak 11 kat artmış bulunuyor. 1930 yılında binde 0,15 olan kaba boşanma hızı¹, 2012 yılına gelindiğinde binde 1,64 olarak gerçekleşmiştir.² Aşağıdaki tablo 2002-2012 yılları arasındaki evlenme ve boşanma sayılarını vermektedir:

Tablo 1. 2002-2012 Evlenme Ve Boşanma İstatistikleri

YILI	EVLENME	BOŞANMA
2002	510,155	95,323
2003	565,468	92,637
2004	615,357	91,022
2005	641,241	95,895
2006	636,121	93,489
2007	638,311	94,219
2008	641,973	99,663
2009	591,742	114,162
2010	582,715	118,568
2011	592,775	120,117
2012	603,751	123,325
TOPLAM	6,619,609	1,138,420

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) www.tuik.gov.tr

Diğer taraftan çocuklarda suçluluk oranları artıyor. Son 4 yıl içinde ülkemizde çocuklarda uyuşturucu kullanım oranının %139 arttığını görüyoruz. Toplamda çocuk suçluluğunda %37’lik bir artış söz konusu. Aşağıdaki tablo 2008-2012 yılları arasındaki çocuk suçluluğundaki artış hakkında bilgi vermektedir:

¹ Kaba boşanma hızı, her bin kişilik nüfus için yıllık boşanma sayısını ifade etmektedir.

² Çiftçi, A. (2009), Türkiye'nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir'in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum, *Aile ve Toplum Dergisi*, Cilt 5, Sayı:19

Tablo2. 2008-2012 Çocuk Suçluluğundaki Artış

YILI	2008	2009	2010	2011	2012
Yaralama	19,726	25,182	30,180	32,331	%63
Hırsızlık	17,884	17,869	21,857	24,604	%37
Uyuşturucu	1,829	2,959	5,552	4,388	%139
Mala Zarar	2,572	2,805	2,916	3,463	%34
Tehdit	1,853	2,111	2,763	2,910	%57
Cinsel Suçlar	1,848	2,121	2,723	2,243	%21
Öldürme	317	481	404	390	%23
Tüm Suçlar	62,430	68,344	83,393	84,916	%36

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) www.tuik.gov.tr

Toplumda ailenin çözülmesiyle, suç oranlarının artması arasında yakın bir ilişki vardır. Fukuyama³ ailenin bozulmasıyla suç oranlarındaki artış arasında bol miktarda kanıt bulunduğu işaret etmektedir. Gerçekte ailenin çözülmesi sadece toplumda suç oranlarının artmasıyla ilişkili değildir. Alkol ve madde bağımlılığı⁴, okul başarısızlığı ve okulu terk^{5,6}, psikolojik problemler⁷, fuhuş ve evlilik dışı doğum⁸, şans oyunları ve kumar⁹, intihar¹⁰ vb. pek çok sorun aile yapısının bozulması ve boşanmalarla ilişkilidir. Hatta boşanmaların artması bile boşanmış ailelerin yaygınlığı ile ilişkilidir.¹¹

Ailenin çözülüyor olmasının ortaya çıkardığı toplumsal travmayı sadece aktardığımız bulgular desteklememektedir. Bugün dünya ölçeğinde yaşadığımız sosyal sorunların

³ Fukuyama, F. (2009), Büyük Çözümle İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması, Profil yay., İstanbul

⁴ Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Kasım 2008, S. Sayısı:323

⁵ Dam, H. (2008) Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, S.14

⁶ Bildik, T. (2003), Çalışan Ergenlerin Sosyodemografik ve Çalışma Yaşamına İlişkin Özellikleri, Ege Eğitim Dergisi 3(1)

⁷ Tezcan, M. (1997), Eğitim Sosyolojisi, Ankara, 11. Basım.

⁸ Fukuyama, F. (2009) age

⁹ Aksoy, A. Kumar Bağımlılığı, www.ogelk.net

¹⁰ Ekici ve Ark. (2001), İntihar Riskini Arttıran Psikososyal Faktörler, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2(4)

¹¹ Öngider, N. (2013), Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5 (2)

büyük bir bölümünde ailenin dağılması önemli bir faktör olarak görülmektedir. Türkiye’de özellikle son 10 yılda yaşanan ahlaki erozyonun ailenin çözülmesiyle yakın bir ilişkisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Biz bu yazımızda Türkiye’de ailenin niçin çözüldüğünü, uygulanan aile politikalarını temel alarak cevaplamaya çalışacağız. Maalesef ailenin dağılması ve uygulanan aile politikaları arasındaki ilişkiye yeterince vurgu yapılmamaktadır. Halbuki yukarıda aktardığımız vahim tablonun akla gelen ilk sorumlusu uygulanan aile politikaları olmalı değil midir?¹²

2009 VİYANA TOPLANTISI VE KISA BİR TARİHSEL ARKAPLAN

Bu makale çerçevesinde Türkiye’nin aile ve kadın politikalarını tarihsel bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamıyoruz. Daha çok mevcut aile politikalarını ele almaya çalışacağız. Tabi ki yer yer geçmişe atıflar yapılacak olmasına rağmen amacımız halihazırdaki aile politikalarına ilişkin bir tahlil yapmaktır. Bu başlık altında Türkiye’nin mevcut aile politikalarını ele almadan önce son 4 yıllık dönemde bakanlıkta meydana gelen bazı gelişmelerin seyrini aktarmak faydalı olacaktır. Çünkü, Kavaf’ın 2009 Haziran ayında Viyana’da yapılan Avrupa Konseyi Aileden Sorumlu Bakanlar toplantısının tavsiye kararlarına koymuş olduğu tavır Türkiye’nin aile politikalarında takip ettiği seyri anlamamız açısından önemlidir.

Farklı Aile Formları ve Kadınlara Pozitif Ayrımcılık¹³

Her yılın Haziran ayında Türkiye İstatistik Kurumu (yukarıda aktardığımız)boşanma istatistiklerini yayınladığında gazete ve televizyonlarda birkaç gün devam eden bir tartışma yaşanıyor. Bilim adamları, uzmanlar, hocalar ve kanaat önderleri ailenin tehdit altında olduğunu, istatistiklerin aile yapımızın çözüldüğünü ortaya koyduğunu ifade ediyorlar.

Konuyu yakından takip eden bazı kurumlar ve uzmanlar sene boyunca aile meselesine ilgisini devam ettirseler de TÜİK bir sonraki sene boşanma istatistiklerini

¹² Bu makalede AK Parti döneminde uygulanan politikaların temel yönelimini anlamaya ilişkin kısa bir analiz yapılmaktadır. Yazıda yer yer de değinileceği gibi bu politikalar, daha önceki hükümetler döneminde uygulanan politikalardan bağımsız değildir. Ancak amacımız Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki politikaların seyrini ele almak değildir. Bunun zaten bir makale kapsamında ele almak çok da mümkün değildir.

¹³ AK Parti hükümetinin aile politikalarının yaslandığı temel dinamik(ler) incelenirken kronolojik bir sıra takip etmek yerine konunun anlaşılmasını kolaylaştırması açısından Kavaf ve Şahin dönemleri arasındaki “eşcinsellik” konusuna yaklaşım farklılığından yola çıkmıştır.

sunana kadar konu gündemden düşüyor ve dar çerçevelerde tartışılmaya devam ediyor. Daha ilginç olanı TÜİK'in bir sonraki sene yayınladığı istatistikler bu tartışmaların ve "aileyi koruma" amaçlı çabaların pek bir işe yaramadığını gösterircesine önümüze daha vahim rakamlar koyuyor.

Ancak 2010 yılı Türkiye için biraz daha farklı oldu. Aile konusu 2010 yılı içinde biraz daha uzun bir müddet kamuoyunun gündemini meşgul etti. Çünkü ilk defa boşanma sayıları sadece bir yılın içinde (2009 yılında) yüz binin üzerine çıkmış ve kayıtlara 114 bin 162 olarak geçmişti. TÜİK'in 2010 haziran ayında yayınladığı rakamlara göre 2009 yılında yapılan evlilikler 50 bin azalmış, boşanma oranları ise yine her sene olduğu gibi artmıştı.

Ancak aile konusunun kamuoyunda bu defa daha uzun süre tartışılmasının asıl sebebi TÜİK'in yayınladığı istatistikler değildi. Türkiye o yıl 30 yıl aradan sonra vesayet rejiminin değişmesi yönünde bir adım atıyor, anayasa değişikliğini halkoylamasına götürüyordu. Anayasa değişikliğine ilişkin pek çok madde özellikle liberal ve İslami çevrelerde memnuniyetle karşılanırken İslami çevreden bazı yazar ve düşünürler yeni anayasa değişikliğinde yer alan "kadınlara pozitif ayrımcılık" yapılmasını ailenin geleceği açısından tehlikeli buluyordu.

Bu düşünceye göre zaten çözülmeye yüz tutmuş aile yapısının, kadınların iş yaşamına teşvikiyle daha da çözülmesi ve buna bağlı olarak boşanmaların artması kaçınılmazdı. Bu görüşe karşı çıkanlar da oldu. Mesele haklar meselesiydi ve anayasaya eklenen maddeler kadınların eşit haklara sahip olmasından başka bir şey değildi.¹⁴

Bu tartışmaların yapıldığı tarihten tam bir yıl önce, 2009 yılı Haziran ayında "aile" kavramı kamuoyunun gündemini bir kez daha meşgul etti. Aile ve Kadından Sorumlu Devlet Bakanı Selma Aliye Kavaf Viyana'da yapılan AB Aileden Sorumlu Devlet Bakanları toplantısına katılmıştı. Kavaf, toplantının sonuç bildirisinde yer alan bir kavrama itiraz etmiş ve sessiz sedasız yürüyen bu toplantıdan Türkiye'nin

¹⁴ <http://www.ozgundurus.com/Haber/Soylesi/01082010/Anayasa-Degisikligindeki-Pozitif-Ayrimcilik-Maddesi-Tartisiliyor.php>

böylelikle haberi olmuştu. Bakan, sonuç bildirgesindeki “farklı aile formları” ifadesine itiraz etmişti. Sebep; bu ifadenin “eşcinsel aileleri” de kapsıyor oluşuydu.¹⁵

Haber konuya özel ilgi duyan çevreler tarafından uzun süre tartışıldı. Ancak tartışmalar “eşcinsel hakları” bağlamında ele alındı. Kavaf’ın daha sonra yaptığı “eşcinsellik bir hastalıktır”¹⁶ açıklaması eşcinsellik yanlısı örgütleri daha bir kızdırdı ve konu “farklı aile formları” çerçevesinden çıkıp eşcinsel hakları ekseninde taşındı.

Gerçekte “aile” sorununun geleceğine ışık tutabilecek “farklı aile formları” kavramı böylelikle “eşcinsel haklarına” hapsedilip ne olduğu tam olarak anlaşılamadan tartışılıp bitti.

Sonrasında, Selma Aliye Kavafa karşı, eşcinsellik yanlısı dernekler tarafından deyim yerindeyse bir cadı avı başlatıldı.¹⁷ Ana akım medyanın da desteğini alan bu dernekler fırsat buldukları her platformda Bakan’a hakaret etmeyi sürdürdüler. Maalesef bu dönemde birkaç cılız sesin dışında Kavaf’a yeterli destek gelmedi. Öyle ki dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ kendisine yöneltilen eşcinsellik sorusuna “Bunları kişisel özgürlük meselesi olarak ele almak lazım” dedi ve toplumu eşcinsellere karşı hoşgörülü ve insafli olmaya çağırdı.¹⁸ AK Parti tabanı, parti içinden Kavaf’a destek açıklamaları beklerken, umulanın aksi oldu ve Kavaf’ı eleştiren başka açıklamalar geldi. AK Parti Milletvekili Nursuna Memecan,¹⁹ Kavaf’ın sözlerini “talihsiz sözler” olarak nitelerken, AB Başmüzakereçisi Egemen Bağış, Der Spiegel Dergisi’ne verdiği demeçte “Ben eşcinselliği bir hastalık olarak görmüyorum”²⁰ dedi.

¹⁵ http://www.hurriyet.com.tr/gundem/13877082_p.asp

¹⁶

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/07/bakan.kavaf.escinsellik.bir.hastalik/566620.0/index.html>

¹⁷ Bkz. http://www.radikal.com.tr/turkiye/escinseller_kavafa_tepkilerini_mecliste_gosterdiler-986203

Bkz. <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=4417>

¹⁸ <http://www.milliyet.com.tr/escinsellik-kisisel-ozgurluk/guncel/haberdetay/10.03.2010/1209258/default.htm>

Ayrıca bakınız: Hürriyet Gazetesi’nin “Sağlık Bakanı Kavaf’ı İnsafli Olmaya Çağırıyor” haberi:

<http://www.hurriyet.com.tr/yasasinhayat/14058031.asp>

¹⁹ Bir önceki dönem İstanbul milletvekili olan ve Temmuz 2011 seçimlerinde AK Parti’den Sivas Milletvekili seçilen Nursuna Memecan (Karikatürist Salih Memecan’ın eşi), kürtaj konusunda da partisiyle ayrı düşecek ve “Kürtaj yasağı çok büyük zarar getirir” diyecektir:

http://www.radikal.com.tr/politika/akpde_kurtaj_konusunda_aykiri_aciklama-1090521

²⁰ <http://kadin.bianet.org/kadin/toplumsal-cinsiyet/120664-kavaf-in-sozlerine-akp-lilerden-tepki-escinsellere-saygili-olmaliz>

Kavaf'ın siyasi kariyerinde “Eşcinsellik bir hastalıktır” açıklamasının ne denli etkili olduğunu bilmiyoruz. Ancak bildiğimiz bir şey var ki, Kavaf sonraki seçimlerde milletvekili adayı olarak gösterilmedi. 2011 seçimlerinden sonra, Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, yerini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bıraktı. Yeni Bakan ise, Fatma Şahin oldu.

Aile Politikamıza Işık tutan Önemli Bir Belge: İstanbul Konvansiyonu²¹

Haziran 2009 tarihinden sonra uzun bir dönem Kavaf TV ve gazetelerin hedefi haline getirildi. Temmuz 2011 seçimlerine yaklaşıırken Türkiye Aile Politikaları açısından önemli bir uluslararası belgeye imza attı. İstanbul'da imzaya açıldığı için “İstanbul Konvansiyonu” olarak da isimlendirilen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” Türkiye'nin izlediği aile politikalarını anlamamız açısından kritik bir öneme sahiptir. Daha sonraları 2012 Eylül ayında yürürlüğe giren “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu”nun da esas dayanağını teşkil edecek olan bu belge, toplam 81 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme 11 Mayıs 2011 tarihinde imzaya açılmış ve Türkiye imzaya açıldığı ilk gün sözleşmeyi imzalayarak, imza atan ilk ülke olmuştur.²² 25 Kasım “Dünya Kadına Şiddeti Önleme Günü”nden bir gün önce de sözleşme parlamentoda 246 kabul oyu ve bir çekimser oyla kabul edilmiştir.²³ Türkiye sözleşmeyi parlamentosunda onaylayan ilk ülkedir.

Eşcinsellik Güvence Altına Alınıyor

Şimdi sözleşmede yer alan bazı önemli maddeleri inceleyelim.²⁴ Sözleşmenin 4. Maddesinin 3. Fıkrası şu şekildedir:

“Taraf Devletler bu Sözleşme'nin hükümlerinin, özellikle de mağdur haklarını korumaya yönelik tedbirlerin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya siyasi olmayan görüş, ulusal veya sosyal köken, ulusal azınlık ile ilişkilendirme, mülkiyet, soy, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, yaş, sağlık durumu, sakatlık,

²¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf>

²² Şahin, C. (2012), İstanbul Sözleşmesi'nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, Kazancı Hakemli Dergi, Sayı:97-98

²³ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19321859.asp>

²⁴ Sözleşmenin başka maddeleri de İslami ve geleneksel değerlerimizle çatışan ifadeler içermektedir. Ancak bu maddelerin tartışması makalenin daha fazla uzamaması için başka bir yazıya bırakılmıştır.

medeni hal, göçmen veya mülteci olma durumu ya da benzeri herhangi bir temelde ayırım gözetmeksizin uygulanmasını güvence altına alır. “

Bu madde sözleşmenin tartışmaya en açık maddesidir. Bu maddeyle Türkiye Cumhuriyeti eşcinsel haklarını korumaya yönelik tedbirler alma yükümlüğünü üstlenmektedir. Maddede geçen “cinsel yönelim” ifadesi, lezbiyen, gay ve biseksüelleri içermektedir. Ancak, “Kadına ve Aile İçi Şiddet”e yönelik önlemlerin ele alındığı bir sözleşmede “cinsel yönelim” ibaresinin yer alması kabul edilebilecek bir durum değildir. Çünkü sözleşmenin tanımlarının ifade edildiği 3. maddede “kadın” ve “ev içi şiddet” tabirleri açıkça ifade edilmektedir. Buna göre kadın 18 yaş altı kız çocukları da kapsar denilirken, ev içi şiddet; eşler ya da partnerler arasında meydana gelen şiddet olarak tanımlanmaktadır. Sözleşmenin amacından da anlaşılacağı gibi eşler arasındaki şiddetle, erkeğin kadına yönelik şiddeti kastedilmektedir. Cinsel yönelim ise “erkek eşcinselleri” de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu ifade sözleşmenin kapsamı ve amacıyla da çelişir görünmektedir. Ya da sözleşmedeki “cinsel yönelim” ifadesi zımnen “eşcinsel ailelerin” de kabul edildiği anlamını taşımaktadır. Eğer madde hukuki açısından buna da imkan veriyorsa o zaman imza atılan belgenin düşünülen daha vahim sonuçlara yol açacağı söylenebilir. Sonuçta her neresinden bakılırsa bakılsın bu madde Türkiye gibi halkı Müslüman olan bir ülke için kabul edilebilecek bir madde değildir. Ancak maalesef bu madde herhangi bir çekince konulmaksızın imzalanmıştır.²⁵

Sözleşmenin 6. Ve 12. Maddesi şu şekildedir:

6. Madde, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Politikalar” başlığını taşımaktadır ve maddede şu ifadeler yer almaktadır:

“Taraflar Devletler bu Sözleşme’den kaynaklanan yükümlülüklerinin uygulamasına ve Sözleşme hükümlerinin etkisinin değerlendirilmesine toplumsal cinsiyet perspektifini dâhil edeceğini ve kadın erkek eşitliği ve kadınları güçlendiren politikalarını teşvik edeceğini ve etkili bir şekilde uygulayacağını taahhüt eder.

12. Maddenin 1. Fıkrası: *“Taraflar Devletler, kadınların aşağı bir cins olduğu veya erkekler ile kadınlar için alışlagelmiş rollerin bulunduğu düşüncesine dayanan önyargıları, örf ve adetleri, gelenekleri ve her türlü farklı uygulamaları ortadan*

²⁵ Türkiye’nin sözleşmedeki hiçbir maddeye çekince koymadığını belirtmekte fayda vardır.

kaldırmak amacıyla kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesi için gerekli tedbirleri alır.”

6. madde ve 12. maddenin birinci fıkrası bu sözleşmenin pek çok maddesinde ifade edilen “toplumsal cinsiyet eşitliği” politikasına işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ayrı bir çalışmanın konusudur.²⁶ Ancak bu maddede yer alan ifadeler Türkiye halkının gerek geleneklerinden, gerek tarihinden ve gerekse de dini yapısından kaynaklanan ailevi değerlerini açıkça tehdit etmektedir. Bu maddeyle, “Erkekler ile kadınların alışlagelmiş rollerinin bulunduğu düşüncesine dayanan...” yerleşik kadın ve erkek rollerinin tamamen “ortadan kaldırılması” ve “değiştirilmesi” amaçlanmaktadır.

Kabul etmeliyiz ki, ülkemizde gelenek ve örflerimizden kaynaklanan erkek ve kadınlara yönelik yanlış beklenti, algı ve rol yüklemeleri söz konusudur. Ama sözleşmede yer alan maddeden de açıkça anlaşılacağı gibi “alışlagelmiş” “her türlü” uygulamanın yok edilmesinden söz edilmektedir. Ayrıca kadınların ve erkeklerin “sosyal ve kültürel davranış kalıplarının” değiştirileceği söylenmekte, ancak yerine hangi sosyal ve kültürel davranış kalıplarının yerleştirileceği söylenmemektedir.

Burada şu soru önem kazanmaktadır: Türkiye’de hakim kültürün/geleneğin/örfün/dinin ürettiği toplumsal cinsiyet algısı kadın ve erkek arasında ayrımcılık üreten bir algıysa, acaba bize Avrupa Konseyi hangi kültürün toplumsal cinsiyet algısını edinmemizi önermektedir; İsveç’in mi? Finlandiya’nın mı? İzlanda’nın mı? Norveç’in mi? Eğer Avro-Amerikan kültürünün ürettiği toplumsal cinsiyet algısını edinmemiz amaçlanıyorsa o zaman bu kültürün kadına ve erkeğe yüklediği rollerin benzer veya başka sorunlar doğurup doğurmadığını tartışmamız gerekecektir. Zira toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının en iyi uygulandığı 4 ülke olarak gösterilen İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç kadının, ailenin ve çocuğun ciddi sorunlar yaşadığı ülkelerdir. Örneğin İsveç’te kadınların neredeyse yarısı eşlerinden/partnerlerinden şiddet görmektedir. Sonuç olarak bu

²⁶ Aile Akademisi Derneği, Aile Politikaları ve Mevzuat Takip Komisyonu halihazırda, toplumsal cinsiyet politikalarının dünyada en iyi uygulandığı 4 ülkeyi içeren “Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Politika Üreten Ülkelerde Kadın-Erkek ve Aile” bir araştırmayı tamamlamıştır. Araştırma yakında sitemizden yayınlanacaktır.

maddeyle değiştirilmek istenen toplumsal cinsiyet algısı tartışmalı olduğu gibi, maddede yer alan ifadelerin onur kırıcı olduğu da belirtilmelidir.

Din ve Namus Bir Gerekçe Olamaz

Sözleşmenin 12. Maddesinin 5. Fıkrası sözleşmede yer alan önemli maddelerden biridir. Önce maddeyi aynen aktaralım:

“Taraf Devletler, kültür, örf ve adet, din, gelenek veya sözde ”namus”un işbu Sözleşme kapsamındaki herhangi bir şiddet eylemi için bir mazeret oluşturmamasını sağlar.”

Maddenin analizine geçmeden önce, sözleşmenin adında da yer alan “şiddet” kelimesinin Sözleşmenin 3. Maddesinin a bendinde nasıl tanımlandığına bakalım:

“İster kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir ve bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır.”

Görüleceği üzere, sözleşmede şiddet sadece “fiziksel şiddet” olarak tanımlanmıyor. Ekonomik, cinsel ve psikolojik şiddeti de kapsayan geniş bir anlam çerçevesi içinde kullanılıyor. Özellikle “psikolojik şiddet” tanım yelpazesi oldukça geniş bir kavramdır. Örneğin darılma ve surat asma da psikolojik şiddet içinde gösterilmektedir. Şiddetin tanımında ayrıca “verebilecek olan” ifadesine ayrıca dikkat çekmek gerekiyor. “Şiddetin olma ihtimali” de şiddet kapsamında değerlendirilmiştir.

12. maddenin 5. fıkrasına dönecek olursak, bu maddeye göre gerek namus ve gerekse din gerekçesiyle bir erkeğin kız kardeşine ya da eşine ya da bir babanın kızına (sözleşmede, kadın kavramının 18 yaş altı kız çocuklarını da kapsadığını hatırlatalım) işlemiş olduğu edep dışı bir davranıştan dolayı fiziksel şiddetin dışında gösterebileceği pek çok tepki şekli de “şiddet” kapsamında değerlendirilebilecektir. Örneğin bir erkeğin kız kardeşini bir başka erkekle uygunsuz bir şekilde görmesine

binaen “seni bir daha bu kişiyle görürsem babama söylerim” demesi tehdit ve zorlama içerdiği için “psikolojik şiddet” kapsamında değerlendirilebilecektir.

Bu maddede özellikle din, (din kavramının bizim ülkemiz için kahir ekseriyetle İslam anlamına geldiğini hatırlatalım) ve namus kavramlarının şiddete bir gerekçe oluşturamayacağı özellikle vurgulanıyor. Bu sözleşmede ve başka uluslar arası belgelerde namus kavramının hep “sözde” kelimesiyle ve tırnak işareti içinde anılıyor olmasının hukuki bir metinde yer almasını bir yana bırakırsak, bu betimlemenin “namus duyarlılığını” da tahfif ettiğini vurgulamakla yetinelim.

Sözleşmenin 42. Maddesinin 1. Fıkrası, 12 maddenin 5. Fıkrasını daha da güçlendirmeyi amaçlıyor. Bu madde, fikrimce sözleşmenin en kritik maddesidir. 42. Madde, “Suçların kabul edilemez gerekçeleri sözde “namus” adına işlenen suçlar da dahil” başlığını taşıyor. Maddenin 1. Fıkrasında şöyle deniliyor:

“Taraf Devletler, bu Sözleşme kapsamında yer alan şiddet eylemlerinden herhangi birinin gerçekleşmesini takiben başlatılan cezai işlemlerde kültür, örf ve adet, gelenek veya sözde “namus”un bu eylemlerin gerekçesi olarak kabul edilmemesini sağlamak üzere gereken hukuki veya diğer tedbirleri alır. Bu özellikle, mağdurun, kültürel, dinî, sosyal ya da geleneksel olarak kabul gören uygun davranış normlarını ve törelerini ihlal ettiği iddialarını da içerecektir.“

Maddede altını çizdiğimiz ifade özel bir önem taşımaktadır. Bu maddeye göre “sözleşmenin tanımladığı şiddet” eylemleri için bir kişi kardeşi, eşi veya kızı için hiçbir gerekçe gösteremeyecektir. Özellikle maddede geçen “..dini.. olarak kabul gören uygun davranış normlarını...” ifadesi önemlidir. Ayrıca maddede yer alan “şiddet” tanımının ilk akla gelen “namus cinayetleri”nin ya da fiziksel şiddetin ötesinde geniş bir anlam çerçevesi içinde kullanıldığını yeniden hatırlatmakta fayda var. Bu maddeyle birlikte Türkiye’nin böylesi bir gerekçe üretmeye engel olacak yasal tedbirler alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Maddede yer alan “diğer tedbirler”in ise ne olduğu açık değildir.

Sözleşmenin 14. Maddesinin birinci ve ikinci fıkrası, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların resmi eğitim müfredatına, sportif, kültürel etkinliklere dahil edilmesini ve medya teşvikini öngörüyor. Maddede şöyle deniyor:

1. “Taraflar Devletler, kadın erkek eşitliği, kalıplaştırılmayan toplumsal cinsiyet rollerini, karşılıklı saygıyı, kişiler arası ilişkilerde şiddetten kaçınma temelinde çatışma çözümünü, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişisel bütünlük hakkı meselelerinin resmi müfredat içerisinde ve eğitim sürecinin her düzeyinde öğrencilerin gelişim kapasitelerine uygun olarak öğretim materyallerinin içerisine dâhil edilmesi için uygun olan durumlarda gerekli adımları atar.”

2. “Taraflar Devletler, 1. fıkrada bahsedilen ilkelerin yaygın eğitim faaliyetlerinin yanı sıra spor faaliyetleri, kültürel faaliyetler, boş vakit faaliyetleri ve medyada teşvik edilmesi için gerekli adımları atar.”

Selma Aliye Kavaf ve İstanbul Sözleşmesi

İstanbul Sözleşmesi 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalanmış, 24 Kasım 2011 tarihinde parlamentoda kabul edilmiş ve 8 Mart 2012 tarihinde²⁷ resmi gazetede yayınlanmıştır. O dönemde Aile ve Kadından Sorumlu Devlet Bakanı hala Selma Aliye Kavaf'tır. Ancak sayın Kavaf, sözleşmenin imzalandığı tarihlerde gündemden kısmen düşmüş olsa da, medyada “eşcinsel düşmanı” olarak görülmeye devam etmektedir.

Herkesin aklına takılabileceği gibi acaba bu sözleşmenin altında kimin imzası vardır, sorusu benim de zihnime takılmıştır. Zira “farklı aile formları” gibi daha muğlak bir kavrama bile, üstelik tavsiye metni kararlarında itiraz etmiş bir bakanın, iç hukuktan daha bağlayıcı olan uluslararası bir sözleşmede yer alan “cinsel yönelim” gibi bir maddeye de itiraz etmesi beklenirdi.

Tahmin edileceği üzere sözleşme sayın Kavaf tarafından imzalanmamıştı. Sözleşmede dış İşleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun imzası vardı.²⁸ Bakan Davutoğlu, Türkiye İş Kadınları Derneği'nin (TİKAD) yaptığı bir etkinliğe katılmış ve “Benim onurla imzaladığım, belki de Dış İşleri Bakanlığı'nda en fazla gurur duyduğum olay, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Başkanlığı dönemini Türkiye

²⁷ Karar sayısı:2012/2816 olan 28227 sayılı resmi gazete.

²⁸ Sayın Davutoğlu'nun, Dış İşleri Bakanı olması sebebiyle “cinsel yönelim” gibi teknik bir kavramla neyin amaçlandığını bilmiyor oluşunu da hesaba katmak gerekmektedir. Ancak yine de Türkiye'yi yükümlülük altına sokan böyle bir metne imza atarken, bu kavramla neyin kastedildiği hakkında bürokratlarından bilgi alması gerekirdi. Kaldı ki, ülkede o günlerde eşcinsellik üzerinden hükümete karşı yürütülen bir kampanya söz konusudur. Cinsel yönelim kavramı salt teknik ve teorik bir kavram olmaktan çıkmış, medya aracılığıyla tartışılır hale gelmiştir.

adına üstlendiğimde, Bakanlar Komitesine ilk yaptığım teklif; daha sonra İstanbul Sözleşmesi olarak anılacak olan kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddete karşı uluslar arası sözleşmeyi hazırlamamız oldu. Bu sözleşmeyi genel başkanlığımız zamanında İstanbul'da imzaladık ve bu İstanbul Sözleşmesi olarak biliniyor. Ve bu sözleşmenin ilk imzasını ben attım...” demiştir.^{29, 30}

Fatma Şahin'in Bakanlığı ve Eşcinsel Derneklerle Barış

Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimlerde pek çok milletvekilinin seçim bölgesi değişmiş ve kabineye de yeni isimler dahil olmuştu. Bu yeni isimlerden birisi de Gaziantep milletvekili Fatma Şahin idi. Şahin'e Kavaf'tan boşalan ve yeni ihdas edilen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tevdi edilmişti. Şahin'in ilk icraatlarından birisi, “Anayasada Kadın ve Aileyi Koruma ve Kadına Şiddeti Önleme kanunu” konulu STK'larla yapılan bir toplantıya LBGTT (Lezbiyen, Biseksüel, Gay Transseksüel ve Travesti kelimelerinin baş harfleri) dernekleri de çağırıp bir bakıma “eşcinsellerle sulh yapması” oldu.

19 Eylül 2011 tarihinde Rixos Grand Hotel'de yapılan toplantıya kadın sivil toplum örgütlerinin yanı sıra eşcinsel dernekler de davet edilmişti. Pembe Hayat LGBT Derneği adına toplantıya katılan Belgin Çelik, eski Bakan Kavaf'a ve Burhan Kuzu'ya yönelik eleştirilerde bulunmuş ve Bakan'a cinsel yönelimlerinin kabul edilmesiyle ilgili öneri vermişti. Bakan Şahin de toplantıda, eşcinsel haklarının anayasal güvence altına alınmasına pozitif yaklaştığını belirtti.³¹

Bakan Şahin'in yeni yasa tasarısı ve yeni anayasada kadın toplantısına eşcinsel dernekleri de çağırması hükümetin eşcinselliğe ilişkin politikalara yaklaşımının farklılaştığını gösteriyordu. Gerçi bu farklılaşmanın yasal zemini zaten 2011 Haziran seçimlerinden 1 ay önce imzalanan İstanbul Sözleşmesi ile hazırlanmıştı.

²⁹ http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dunya-kadinlar-haftasi-vesilesiyle-turkiye-is-kadinlari-dernegi-tarafindan-duzenlenen.tr.mfa

³⁰ Burada akla gelebilecek bir soru da “aile ve kadını” ilgilendiren bir sözleşmeye niçin Aile ve Kadından Sorumlu Devlet Bakanı'nın değil de Dış İşleri Bakanı'nın imza attığıdır. Açıkçası olayın başka teknik/diplomatik sebebi olması mümkündür. Ama o dönemde Sayın Kavaf'ın tutumunun netliği ve bu sebeple ikinci bir kriz yaşanma ihtimali böyle bir yol seçilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

³¹ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/671475-escinsellere-davet-jesti>

Fatma Şahin döneminde bakanlığın AB ile ilişkileri, Selma Aliye Kavaf dönemindeki gerginlikten uzaktı. Bakan Şahin, 14 Şubat Sevgililer gününde, AB Komisyonu Merkez binasında AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle ile bir araya gelmiş ve 1 saatlik görüşmenin ardından, Stefan Füle ile dans etmişti.³²

³² <http://yenisafak.com.tr/politika-haber/bakan-sahin-brukselde-dans-etti-14.02.2013-485847>

AİLE BAKANLIĞI VE AİLE POLİTİKALARI

Aytaç (2007) Türk modernleşmesinin kadın ve aile üzerinden gerçekleştiğini vurgularken; “*Mevcut toplumsal yapının kendini yeniden üretme potansiyelini ortadan kaldırılabilmemesinin ön koşulu da aileyi ele geçirmektir. Bu bakımdan aile, mevcut toplumsal yapıyı dönüştürmenin gerçek anahtarıdır*”³³ demektedir.

Aileyi ele geçirmenin yolu ise kadın politikaları yoluyla mümkün olabilecekti. Aytaç, kadınların kamusal yaşam içinde görünürlüklerinin arttırmanın, Türk modernliğinin önemli hedeflerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye’de kadın ve aile politikaları farklı bakanlıklar altında yürütülmüştür. İsviçre Medeni Kanunu’nun bir uyarlaması olan Türk Medeni Kanunu’nun 1926 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte kadının ve ailenin toplumsal dönüşümüne ilişkin radikal kararlar alınmıştır. 1945 yılına kadar kadın ve aile politikaları Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği’nin, 1945 yılından sonra ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın uhdesinde olmuştur.³⁴ Daha sonraları 1989 yılında Başbakanlığa bağlı Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ihdas edilmiş ve 2011 seçimlerinden sonra ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adı altında müstakil bir bakanlık oluşturulmuştur.

Yazımızın önceki bölümlerinde ifade ettiğimiz gibi, Türkiye’deki kadın ve aile politikalarını kronolojik bir seyir halinde vermeyi amaçlamıyoruz. Ancak mevcut politikaların oturduğu temel eksen ve dinamikleri ele almadan önce genel olarak şunu söylemek mümkün olabilir; Türkiye’de aile toplumsal dönüşümün/modernizasyonun üzerinden gerçekleştirileceği hedef kurum olarak görülmüştür. Aile bu bağlamda, politik bir ünite olarak değerlendirilmiştir. Kadın ise aileyi dönüştürmenin politik hedefi haline getirilmiştir. Dolayısıyla günümüzde de

³³ Aytaç, A.M.(2007) Ailenin Serencamı/Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması, Dipnot Yayınları, Ankara

³⁴ Gazioğlu, E.(2013) Sıhhat ve İçtimai Vekilliği’nden Kadından Sorumlu Devlet Bakanına, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:63

bir aile politikasından bahsetmekten daha çok bir kadın politikasından bahsetmek abartılı bir ifade olmayacaktır.

Aile Politikalarının Temel Dinamiği: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikası

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE) politikaları Türkiye’de aile politikaları adına yürütülen temel stratejik politika olarak görülmektedir. Bu sebeple Aile Bakanlığı’nın nasıl bir aile politikası öngördüğünü ve yürüttüğünü anlayabilmek için TCE politikalarına odaklanılmalıdır. Zira; kadına şiddet, kadının çalışması/istihdamı, çocuk gelinler, namus cinayetleri, kadınlara pozitif ayrımcılık, kreş desteği, bekaret kontrolü gibi güncel ve medyatik konular bir bakıma toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının alt başlıkları olarak değerlendirilebilecek konulardır.

Tahmin edilebileceği gibi toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının merkezinde ise kadın vardır. Dolayısıyla Aile Bakanlığı bünyesinde bulunan 5 genel müdürlük içinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)stratejik bir öneme sahiptir. KSGM 2008 yılında 5 yıllık bir toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı hazırlamış ve uygulamıştır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan TCE Ulusal Eylem Planı’nda, söz konusu eylem planının bağımsız bir politika olarak değil, 9. Kalkınma planı ve uluslar arası sözleşmeler gibi üst politika belgelerindeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine dair düzenlemeler bağlamında hazırlandığı belirtilmektedir. Gerçekten de toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yürüttüğü bir politika olarak değil, bakanlıklar arası bütünleşik bir politika olarak uygulanmaktadır. Bu uygulama Ulusal Eylem Planı’nda ve AB müktesabatında “Gender Mainstreaming” stratejisi olarak isimlendirilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilişkilerini gündelik yaşama yansıtılması için politik karar alıcıların gerçekleştirdiği etkinlikleri entegre eden politik ve teknik bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Üniversiteler,

Sendikalar, Meslek Kuruluşları ve STK'lar toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasında işbirliği yapılan kuruluşlar arasındadır.³⁵

Bu bağlamda valilikler ve belediyeler toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yapmakta/komisyonlar oluşturmakta, Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarını toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmekte, İçişleri Bakanlığı kolluk kuvvetlerine yönelik eğitimler planlamaktadır. Esasında bütün bakanlıklar toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına çeşitli düzeylerde destek vermektedir. Örneğin, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı toplumsal cinsiyet eşitliği ödülü vermekte,³⁶ Adalet Bakanlığı personelini bu çerçevede eğitmektedir.

Gerçekte toplumsal cinsiyet eşitliği politikası Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geri götürülmektedir. Kemalist kadroların hukuk aracılığıyla toplumdaki kadın ve aile dönüşümü sağlama amaçları da aynı motivasyonlardan beslenmektedir. Bu vurgu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının bir hükümet programı olmasından çok, bir devlet politikası olduğunu düşündürmektedir. Bu durum KSGM'nin Ulusal Eylem Planı'nda şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının zeminini Cumhuriyet devrimleri oluşturmaktadır. 1923 yılında Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda, kadın-erkek arasında tam bir eşitlik olması gerekliliğine olan inançla gerçekleştirilen devrimlerle, bir yandan modern bir devlet yapısı oluşturulurken, öte yandan da büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk 10 yılda yapılan reformlar, kadının yurttaşlık hakkını kazanmasının yanında Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamıştır”

Peki, aile ve kadın politikalarının temel belirleyicisi olan toplumsal cinsiyet kavramı acaba ne anlama geliyor? Toplumsal cinsiyet eşitliği denirken, ne kastediliyor? Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı bilimsel bir kavramdır yoksa politik/ideolojik bir kavram mıdır? Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak evrensel kriterler var mıdır ya da bu eşitliğin sağlanması için hangi kriterler önerilmektedir? Toplumsal cinsiyet

³⁵ Bkz. TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

³⁶ <http://ekonomi.haber7.com/is-dunyasi/haber/1019074-toplumsal-cinsiyet-esitligi-odulu>

eşitliği politikaları neyi amaçlıyor? Toplumsal cinsiyet eşitliği politikası uygulayan ülkelerde durum nedir? Hangi kültür ve gelenekler toplumsal cinsiyet eşitsizliğine

yol açıyor? Uygulanan politikaların kadını ve aileyi koruyup korumadığını anlamak için, bu ve benzeri soruların cevaplanması son derece önemlidir.³⁷

Toplumsal Cinsiyet Ne Anlama Geliyor?

Mevcut literatür cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında bir ayrım yapmaktadır. Buna göre cinsiyet (sex), kadın ve erkek arasındaki doğuştan getirilen biyolojik farklılığı ifade ederken, toplumsal cinsiyet (gender) kadın ve erkeğe toplumun yüklediği anlamı; beklentileri rol ve görev tanımlarını içermektedir.^{38, 39}

KSGM'nün hazırladığı (2008) "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" çalışmasında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki fark şu şekilde verilmektedir: "*Cinsiyet kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği, genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet ise; toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı ve beklentileri ile ilgili bir kavramdır*"

Toplumsal cinsiyet, İstanbul Sözleşmesi'nde şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen ve sosyal olarak kurgulanan roller, davranışlar ve eylemler anlamına gelir*"

Toplumsal cinsiyet teorisyenleri ve aktivistlerine göre bazı kültürler kadının ve erkeğin sosyal rollerini tanımlarken kadına haksızlık yapmaktadırlar. Çünkü iktidar araçları erkeklerin elindedir ve kadın, erkek egemen tarih içinde hep ikinci sınıf bir insan olarak konumlandırılmıştır. Kadını ezmenin ve onu aşağı bir sınıf olarak konumlandırmanın pek çok yolu vardır. Bunların başında ise kadının tarih boyunca sadece bir "anne" ve "ev hanımı" olarak görülmesi gelmektedir. Erkek egemen iktidar tarafından kurgulanan mekanizmalar hep kadınların aleyhine olacak şekilde

³⁷Bu soruların tamamına cevap vermek bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Aile Akademisi Derneği Aile Politikaları ve Mevzuat Takip Komisyonu tarafından hazırlanan ve yakın zamanda yayınlanacak olan "Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Politika Üreten Ülkelerde Kadın-Erkek ve Aile" raporda bu sorular ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

³⁸ Dökmen, Y. Z. (2010), Toplumsal Cinsiyet/Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Remzi Kitabevi, İstanbul

³⁹ Taylor, S.E, Peplau, L.A., Sears, D.O (2007) Sosyal Psikoloji, İmge yayınları, Ankara

yapılandırılmıştır. Aile kurumundan, siyaset kurumuna; ekonomiden akademiye kadar hep erkeklerin lehine, kadınların aleyhine işleyen bir mekanizma söz konusudur.^{40, 41}

Toplumsal cinsiyet teorisyenleri, sosyal yaşamda insanın cinsiyet kimliğine⁴² (sex, doğuştan getirdiği cinsiyeti) dayalı belirlemeler yapmanın cinsiyet ayrımcılığı olduğunu belirtmektedirler. Bu ise bir insan hakları sorunudur. Dolayısıyla bütün devletler/politika yapıcılar ev içi ve ev dışı yaşamda cinsiyetler arası eşitliği sağlamakla yükümlüdürler. Bunu engelleyecek algılamalar, gelenekler, örfi ve dinsel anlayış ve uygulamalar ya kaldırılmalı ya da değiştirilmelidir.

Örneğin geleneksel kadın-erkek rollerine göre kadınlar “anne” ve “ev hanımı” olarak kodlanmakta ve ev işleriyle uğraşan, çocuklarına bakan, eşine yemek hazırlayan, duygusal, sabırlı, koruyucu, fedakar, zayıf ve dış dünyaya kapalı olarak tasvir edilirken; erkekler dışarıda çalışan, eve ekmek getiren, evin tamir işleriyle uğraşan, akıllı, agresif, güçlü ve yeniliklere/öğrenmeye açık olarak tasvir edilmektedir.

Dönmez (2008) geleneksel ve modern kadın imgelerini karşılaştırdığı tezinde geleneksel kadın rollerini anne, eş, gelin, kayınvalide, ev hanımı olarak betimlerken modern kadın rollerini aydın anne, arkadaş, iş kadını ve özgür kadın olarak sınıflandırmıştır.

Pek çok toplumsal cinsiyet aktivistine ve kuramcısına göre bu algılar medya (haberler), sanat (filmler), din (kutsal kitaplar), eğitim (ders kitaplar) aracılığıyla pekiştirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kuramlarının cinsiyet ayrımcılığını ikiye ayırıyor olmaları da üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir konudur. Buna göre iki tür cinsiyet ayrımcılığı vardır, ilki düşmanca cinsiyetçilik (Olumsuz cinsiyet ayrımcılığı), diğeri ise korumacı cinsiyetçiliktir (olumlu cinsiyet ayrımcılığı). Olumsuz cinsiyet ayrımcılığı kadınları aşağı bir varlık olarak kodlarken, korumacı cinsiyetçilik ise kadınların

⁴⁰ Bu argümanlar için bkz. Dökmen, age; Taylor ve ark. age, Doğu-Batı Dergisi Toplumsal Cinsiyet Dosyası I-II (sayı 63-64)

⁴¹ Ayrıca bkz. Dönmez, N.(2008) Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Yerli Televizyon Dizilerindeki Kadın Karakterlere Yansımaları: Binbir Gece Örneği, yayınlanmamış yüksek lisans tezi; Zeybekoğlu, Ö. (2009) Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu, yayınlanmamış yüksek lisans tezi

⁴² Cinsiyet kavramı üzerinde daha ayrıntılı bir açıklama 38 no'lu dipnotta ifade ettiğimiz raporda yer almaktadır.

“korunması, yüceltilmesi ve sevilmesi” gerektiği üzerinden bir ayrımcılık yapmaktadır. Çünkü bu bakış açısında da, yine kadını desteklenmeye muhtaç bir varlık olarak görme söz konusudur.⁴³

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Nasıl Sağlanacak?

Bir önceki başlıkta mümkün olduğunca kısaltarak ve basitleştirerek aktardığımız toplumsal cinsiyet algısı, cinsiyetler arası eşitliği sağlayacak bir biçimde nasıl değiştirilecektir? Aslında bugün ısrarla sorulan gündemde tutulan soru bu olmasına rağmen gerçekte sorulması gereken soru şudur: “Cinsiyet ayrımcılığına yol açan hakim toplumsal cinsiyet algısının yerine hangi kültürün/değerlerin cinsiyet algısı yerleştirilecektir?”

Çünkü toplumsal cinsiyet doğuştan getirilen bir şey değil; öğrenilen, tarih içinde inşa edilen ve çeşitli ‘erk’ler tarafından kurgulanan bir şeydir. Eğer böyleyse toplumsal cinsiyet dinamik bir kavramdır; zamana ve mekana göre sürekli değişmektedir. 100 yıl önce toplumsal cinsiyet algısı bugünden farklı olduğu gibi, 100 yıl sonra da farklı olacaktır. Türkiye’de farklı olduğu gibi, Belçika’da da farklı olacaktır.

Ama söylediğimiz gibi Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yön veren Aile Bakanlığı ve diğer paydaş kurumlar konuyu “eşitsizliğe neden olan algılamaların kaldırılması” merkezinde ele almaktadırlar. Bunun için ülkemizdeki geleneksel kadın-erkek rolleri ve algıları değiştirilmeye çalışılmaktadır. Yeri gelmişken vurgulamakta fayda var; toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını kurgulayanlar sadece geleneksel kadın rollerini değil, geleneksel erkek rollerinin değiştirilmesi içinde önemli bir çaba vermektedir.⁴⁴

Aile Bakanlığı “Gender Mainstreaming” stratejisi gereği diğer bakanlıklarla entegre çalışarak, ülkemizdeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ulusal bir eylem planı yürütmüştür. 2008-2013 yılları arasında 5 yılda uygulanması öngörülen plan 2013 yılı içinde tamamlanacaktır. Şimdi Bakanlığın bu planda neleri öngördüğüne kısaca değinelim.

⁴³ Dökmen, Z.Y., age

⁴⁴ Bkz. Meryem Şahin’in “Erkeklik Rollerinin Değişmesi” başlıklı yazısı:

<http://www.aileakademisi.org/yazi/erkeklik-rollerinin-degismesi-uezerine>

Toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının tüm ana plan ve programlara dahil edilmesi gerektiğini vurgulayan eylem planı, toplumsal cinsiyet eşitliğini 9 ana konuda ele almaktadır. Bunlar Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, eğitim, ekonomi, yoksulluk, yetki ve karar mekanizmaları, sağlık, medya, çevre ve insan hakları & şiddet başlıklarıdır. Her konu için bakanlık hedefler belirlemiş ve uygulama stratejileri geliştirmiştir. Aşağıda hangi konuda kaç hedef ve strateji belirlendiği verilmektedir:

Tablo3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)Konulara Göre Hedef ve Strateji Dağılımı

Konu	Hedef	Strateji
Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi	2 Hedef	9 strateji
Eğitim	4 Hedef	22 Strateji
Ekonomi	3 Hedef	20 Strateji
Yoksulluk	2 Hedef	5 Strateji
Yetki ve Karar Mekanizmaları	3 Hedef	12 Strateji
Sağlık	3 Hedef	20 Strateji
Medya	3 Hedef	7 Strateji
Çevre	4 Hedef	11 Strateji
İnsan Hakları ve Şiddet ⁴⁵	Bu konu için ayrı bir ulusal eylem planı hazırlanmıştır	Bu konu için ayrı bir ulusal eylem planı hazırlanmıştır
Toplam	24 Hedef	106 Strateji

Bakanlık, toplumsal cinsiyet eşitliğini ülke tabanına yaymak için toplam 24 hedef ve 106 strateji belirlemiştir. Bunları uygulayabilmek için onlarca kamu kuruluşu ve STK ile işbirliği yapılmıştır. Burada eylem planının her bir hedefini ayrı ayrı analiz etmek mümkün değildir. Ancak tabloya bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasında eğitim ve ekonominin anahtar roller üstlendiğini görüyoruz. Eğitim konusu içinde yazılan hedefler ve geliştirilen stratejiler zihinsel dönüşümü (çocuklarımızın ve gençlerimizin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinde yetiştirilmesini) amaçlarken, ekonomi konusundaki hedef ve stratejiler ise kadını iş yaşamına katmayı amaçlamaktadır.

⁴⁵ Kadına Şiddet Ulusal Eylem Planı, Aile Politikaları ve Mevzuat Takip komisyonu tarafından ayrıca analiz edilecektir.

Dolayısıyla bakanlık eylem planını hazırlarken uluslar arası belgelerin ve toplumsal cinsiyet teorisyenlerinin öngördüğü gibi öncelikle toplumumuzun kadın-erkek algısını değiştirmeyi planlamıştır. Yine toplumsal cinsiyet aktivistlerinin, kuramcılarının ve konuya ilişkin hazırlanan belgelerin üzerinde en fazla durduğu bir ikinci konu kadınların ekonomik bağımsızlığı ve kadınların iş yaşamında görünürlüğüdür. Bakanlık, bu perspektifi de dikkat almış eylem planını bu alanlarda yoğunlaştırmıştır.

Eğitim alanında uygulamaya konulan stratejiler kız çocuklarının okula gönderilmesi, kadın okur-yazarlığının artırılması ve eğitimciler, eğitim programları ve eğitim materyallerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde yeniden yazılması ve yapılandırılması amacını taşımaktadır.

Ekonomi konusunda ise kadın istihdamını arttırmaya yönelik tam 11 strateji belirlenmiştir. Bu yönüyle, eylem planı içinde, belirlenen bir hedefin en çok ayrıntılandırıldığı ve en çok uygulama stratejisinin belirlendiği konu kadının iş yaşamına katılması konusudur. Bakanlığın bu konuya ayrı bir önem vermesi anlaşılabilir bir şeydir. Çünkü Lizbon Stratejisi gibi uluslar arası belgeler kadınların iş yaşamına katıldığına dair istatistikler istemekte ve Avrupa Birliği müktesabatında ise kadının istihdamını makro göstergeler arasında yer almaktadır.⁴⁶

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politikalar Kadını ve Aileyi Korur mu?

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin yaptığı pek çok konuşmada ailenin toplumun temeli olduğunu ve aile değerlerimizin korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu konuşmalarda altı çizilen pek çok konu çok yerinde ve haklı vurgular içermektedir. Ancak Bakanlığın toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politika üreterek kadını ve aileyi koruması mümkün görünmemektedir. Bize göre aşağıda yer alan maddeler bunun temel sebepleri arasında gösterilebilir:

1. Toplumsal cinsiyet teorileri neyin yanlış olduğunu açıkça ifade ederken, neyin doğru olduğu konusundaki söyledikleri çok net değildir ve söylenenler de tartışmaya oldukça açıktır.

⁴⁶ Ilkcaracan, İ. (2010), İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları/Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru, İTÜ BMTKAUM & Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

2. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar “erkek egemen” söylemi üzerinden yeni bir ayrımcılık dili oluşturmaktadır.
3. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar kadını erkeğe karşı bir rekabete sokmakta; dolaylı (kimi zaman doğrudan) bir husumete yöneltmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar gerçekte “kadın-erkek” dikotomisi üzerine kurulmuş politikalar ve bu yönüyle kendi içinde sürekli bir çelişki barındırmaktadır.
4. Toplumsal cinsiyet teorileri, doğuştan gelen cinsiyet farklılıklarının sosyal yaşama yansımaları tamamen bir kurgu gibi göstermektedir. Cinsiyet farklılıkları sanki nötr bir şeymiş gibi sunulmaktadır. Bu yönüyle kadını erkekle eşitleme ısrarı, kadının ve erkeğin doğasına/fitratına uygun olmayacak bir şekilde cinsiyetlerin yeniden sosyal olarak kurgulanmasını beraberinde getirmektedir. İşte aslında tam da bu nokta toplumsal cinsiyet teorisyenlerinin ve aktivistlerinin ısrarla karşı geldiği noktadır. Yani yine günümüzün hakim kültürü/algısı ve değerleri üzerinden kadın ve erkek sosyal rolleri kadına ve erkeğe kendilerinden bağımsız olarak yüklenmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet teorisyenleri ve aktivistleri kendi argümanları açısından tartışmalı bir şey yapmaktadırlar.
5. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar geleneklerin ürettiği bazı yanlış uygulamalar üzerinden bir söylem geliştirerek, geleneğin
6. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının en önemli göstergesi sayılan, kadının iş yaşamına çekilmesi politikası, kapitalist ekonominin hakim olduğu bir piyasada, hem kadın, hem çocuk ve hem de aile açısından ciddi riskler barındırmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar bu konularda “kreş”, “emzirme odası” “eşit ücret” “yarım zamanlı çalışma” “erkeğin ev işlerinde aktif olması” gibi kendi içinde sorunlar barındıran çözüm önerileri getirmektedirler.
7. Toplumsal cinsiyete dayalı politikalar “kadın merkezli” olarak yapılandırılmaktadır. Çocuğun hakları, fiziksel ve psikolojik sağlığı ikincil bir öneme indirgenmekte ve sorunlara ilişkin “anneyle olabilecek doğal çözüm” yerine palyatif ve zorlama çözümlere yönelinmektedir.
8. Toplumsal cinsiyete dayalı politika üreten ülkelerde kadının durumu hiç de iç açıcı değildir. Toplumsal cinsiyet politikalarını en iyi uygulayan ülkelere biri olan

İsveç'te kadınların nerdeyse yarısı eşlerinden şiddet görmeye devam etmektedirler. Bu çelişkili durum üzerinde Bakanlık maalesef yeterince durmamaktadır.

9. Toplumsal cinsiyet teorileri, kimi zaman açıkça ifade etmese de, İslam dinini cinsiyet ayrımcılığı yapan bir din olarak değerlendirmektedir. Bu bakımdan, İslam dininin aile ve kadına ilişkin bazı değerleriyle çatışma halindedir.

10. Ülkemizdeki kimi geleneklerin, örflerin ve dini yorumların ayrımcılık ürettiğini kabul etsek bile (ki kadını aşağılayan ve haksızlık yapan geleneksel ve dinsel algılamaların olduğu doğrudur) toplumsal cinsiyet teorisyenleri bize hangi kültürün cinsiyet algılamalarını önermektedirler? Toplumsal cinsiyet kültürel bir şey olduğuna göre bize, uygun bir kültürün gösterilmesi gerekmektedir. Bize önerilen seküler Batılı algılama ve yaşama biçimlerinde kadının, erkeğin, çocuğun ve ailenin durumu örnek olarak gösterilebilecek durumda değildir.

11. Toplumsal cinsiyet politikalarının kadının çalışmasını makro bir gösterge olarak görmesi, kapitalist ekonomi ve uluslar arası sermaye açısından anlamlı olabilir. Ancak Bakanlığın bunu aile ve çocuk açısından yeniden değerlendirmesi gerekir.

12. Mutfaktaki anne ne kadar kültürel ise, ofisteki kadın da o kadar kültürel. Hangisinin daha doğru ve insana yaraşır olduğu konusunda toplumsal cinsiyet politikaları, ofisteki kadından yana açık bir taraf almış durumdadır. Ancak bu bilimsel bir tercihten ziyade, neoliberal ekonomik ve siyasi sitemin bir gerekliliği gibi görünmektedir.

13. Amerika'da çalışan kadınların evlerine dönmeye başladığı ve tam zamanlı anneliği tercih ettiğini gösteren çalışmalar yayınlanmaktadır.⁴⁷ Yine çalışan anneler bebeklerine kendileri bakamadığı için sürekli bir vicdan azabı yaşamakta ve "çalışmak zorunda oldukları için çalıştıklarını" ifade ederek bebeklerine bizzat bakmak istediklerini belirtmektedirler.⁴⁸ Bakanlık, özellikle kapitalist ekonomik

⁴⁷ Heather Boushey, (2008) , "Opting Out?" ' The Effect Of Children On Women's Employment In The United States, Feminist Economics 14(1)

⁴⁸ Sayıl, M. Ve ark. (2009) Çalışan ve İlk Kez Anne Olan Kadınların Bebeklerinin Bakımı ve İşe Geri Dönme Süreci: İleriye Dönük Çoklu Etkiler, Türk Psikoloji Dergisi, 24 (64)

sistemde iş ve aile yaşamını uzlaştırmanın kolay bir şey olmadığını farkında olmalıdır.⁴⁹

Ne Yapmalı?

“Aile toplumun temelidir” sözü doğruysa eğer (ki, yetkililer her koşulda bu sözü sıklıkla tekrar ediyorlar) şunu söylemeliyiz ki, toplumun temeli derin sarsıntılar geçiriyor. Temeli sarsıntı içinde olan bir ülkeye ekonomik gelişmişlik vaat etmek, en azından öncelik sırası açısından doğru bir tercih değildir. Biz yetkilileri buradan uyarmak istiyoruz, halihazırda uygulanan toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikalar uygulanmaya devam ettiği sürece ailedeki çözülme artacak bundan 5 yıl sonra daha vahim sonuçlarla karşı karşıya geleceğiz. Bunu görmek için müneccim olmaya gerek yoktur. Bu politikayı uygulayan ülkelerin durumu ortadadır. Üstelik Türkiye’de de bu politikalar farklı isimler altında 80 yıldır uygulanmaktadır ve sonuçlar hiç de iç açıcı değildir.

Bu çerçevede Aile Akademisi Derneği tarafından gerçekleştirilen “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile” başlıklı araştırmada sunulan önerilere atıfta bulunmakla yetinelim. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın politikalarını oluştururken bu önerileri dikkate almasının, ailenin ve neslimizin geleceği açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç

İnsanın fitratına uygun olmayan bütün politikalar insana zarar verecektir. 21. Yüzyıl bunun pek çok acı örneğiyle doludur. Modern Batılı politikalar toplumsal yaşamlarını seküler temelde kurguladıkları günden bu yana insanoğlunun yaşadığı acı bitmiyor. Aydınlanma çağının insana mutluluk ve huzur getirmediği açıktır. Bugün belki de insanlığın son kalesi olan aile de tehdit altındadır. Batılı kimi düşünürler ve aktivistler aile kurumunun sorgulanması gerektiğini ifade ediyor ve gelecekte aileye yer olmayacağını belirtiyorlar.

⁴⁹ Bianchi, S.M., Robinson, J.P., Milkie, M.A. (2007) Changing Rhythms of American Family Life, Russel Sage Foundation, New York

Şurası açıktır ki, Batı'nın ilahi olanı dışlayarak ve üstelik ilahi olana karşı konumlanarak ürettiği teori ve politikalara dayanarak ailenin yaşadığı sorunları çözmeye çalışmak en iyimser ifadeyle muhaldir. Gerek Batı'da ve gerekse ülkemizde yayınlanan istatistikler ve insanlığın yaşadığı bunalım bunun en açık göstergesidir. Bu dramı doğuran mantalite bu drama nasıl çözüm bulacaktır? Bu mümkün müdür? Batı sürekli farklı şeyler söyleyerek aynı sonuca çıkan teori ve politikalar üretmektedir. Bunun temel sebebi ilahi olanı, dinsel olanı dışlama ısrarıdır.

Bizler Müslümanlar olarak diğer kutsal kitapların ilahi pırıltılar taşıdığına düşünmekle birlikte, bu kitapların tahrif edildiğine inanıyoruz. Dolayısıyla Hristiyanlığın ya da Yahudiliğin kadın ve aile algısı da mevcut seküler kurgulara malzeme vermekten daha ötesini yapamamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan uzmanlar, aktivist ve politikacılar tahrif olmuş dinlerin ve çarpık geleneğin kadın algısından ve uygulamalarından yola çıkarak bütün ilahi dinleri mahkum etme ısrarından vazgeçmedikçe kadına, erkeğe ve aileye huzur getiremeyecektir.

Kaynakça

Aksoy,A. Kumar Bağımlılığı, www.ogelk.net

Aytaç, A.M.(2007) Ailenin Serencamı/Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması,
Dipnot Yayınları, Ankara

Bianchi, S.M., Robinson, J.P., Milkie, M.A. (2007) Changing Rhythms of American
Family Life, Russel Sage Foundation, New York

Bildik, T. (2003), Çalışan Ergenlerin Sosyodemografik ve Çalışma Yaşamına İlişkin
Özellikleri, Ege Eğitim Dergisi 3(1)

Boushey, H. (2008) , “Opting Out? ’ ’ The Effect Of Children On Women’s
Employment In The United States, Feminist Economics 14(1)

Çiftçi, A. (2009), Türkiye'nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir'in Aile ve
Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum, *Aile ve Toplum Dergisi*,
Cilt 5, Sayı:19

Dam, H. (2008) Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü, Hitit Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, S.14

Dökmen, Y. Z. (2010), Toplumsal Cinsiyet/Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Remzi
Kitabevi, İstanbul

Dönmez, N.(2008) Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Yerli Televizyon Dizilerindeki Kadın Karakterlere Yansımaları: Binbir Gece Örneği, yayınlanmamış yüksek lisans tezi

Ekici ve Ark. (2001), İntihar Riskini Arttıran Psikososyal Faktörler, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2(4)

Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Kasım 2008, S. Sayısı:323

Fukuyama, F. (2009), Büyük Çözülme İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması, Profil yay., İstanbul

Gazioğlu, E.(2013) Sıhhat ve İçtimai Vekilliği'nden Kadından Sorumlu Devlet Bakanına, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:63

İlkkaracan, İ. (2010), İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları/Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru, İTÜ BMTKAUM & Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

Öngider, N.(2013), Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5 (2)

Sayıl, M. Ve ark. (2009) Çalışan ve İlk Kez Anne Olan Kadınların Bebeklerinin Bakımı ve İşe Geri Dönme Süreci: İleriye Dönük Çoklu Etkiler, Türk Psikoloji Dergisi, 24 (64)

Şahin, C. (2012), İstanbul Sözleşmesi'nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, Kazancı Hakemli Dergi, Sayı:97-98

Şahin, M. (2013), Erkeklik Rolerinin Değişmesi Üzerine, Aile Akademisi Derneği, <http://www.aileakademisi.org/yazi/erkeklik-rollerinin-degismesi-uezerine>

Tezcan, M. (1997), Eğitim Sosyolojisi, Ankara, 11. Basım.

Taylor, S.E, Peplau, L.A., Sears, D.O (2007) Sosyal Psikoloji, İmge yayınları, Ankara

Zeybekoğlu,; Ő. (2009) Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu,
yayınlanmamış yũksek lisans tezi